

УДК 070+655.4 (9) (744.8)

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-364-370

ПУБЛІЦИСТИКА: ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ ЧИ ЖУРНАЛІСТИКИ?**С. С. Хороб**

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; кафедра журналістики факультету філології; 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; e-mail: khorob@ukr.net

У статті порушено проблему жанрового і видового визначення публіцистики, її приналежності художній літературі та журналістиці. Доведено, що це утворення, яке впливає із законів творчості, однаковою мірою характеризує як письменницьку, так і журналістську діяльність, перебуваючи на помежів'ї у творах письменства та засобів масової інформації. Також аналіз виявів публіцистичності дає підстави стверджувати, що публіцистика – не окремий рід літератури і не окремий жанр журналістики. Це – радше система міждодових жанрів, що притаманні літературно-художній та журналістській творчості.

Ключові слова: *журналістика, публіцистика, письменник, засоби масової інформації, література, творчість, жанр, рід.*

Дослідники літератури віддавна вважали публіцистику приналежністю художнього світу, зауважуючи, що її розвиток завжди корелювався творцями словесного мистецтва: як у бік її піднесення, так і в бік її спаду. Вона завжди була наявністю у літературному процесі кожного народу, кожного періоду його існування. У такий спосіб вона відбивала природну повноту жанроутворень, органічну сполучуваність з творами поезії, прози, драматургії – цими трьома родами і видами ідейно-естетичної образності. Звичайно, не кожен художник слова спроможний до публіцистичних виступів, не кожен зуміє оперувати засобами логічного переконання та емоційного впливу з тим, щоб висвітлити й узагальнити, проаналізувати і подати оцінку актуальним проблемам сучасності. Цей різновид літератури, що межує із журналістикою, письменники зазвичай використовують не з однаковою мірою інтенсивності та майстерності. Адже використані письменницькі публіцистичні виступи у різних формах засобів масової інформації (преса, Інтернет, радіо, телебачення тощо) обов'язково мають носити злободенний суспільно-політичний, громадський зміст, що адресований широкому колу реципієнтів з тим, щоб викликати у них відповідний момент переконання, спонукаючи їх до трансформування отриманих інформаційних знань у переконання. Задля цього факти, явища, процеси сучасності «вводять у причинно-наслідковий контекст, логіко-раціональним конструкціям на-

дають емоційного забарвлення, застосовують засоби інтонаційно-образної системи» [1, с. 296].

Ми свідомо акцентуємо на цих рисах публіцистики, щоб переконатися у відмінності її від художньої літератури насамперед через фактаж, злободенність, усупільненість думки та позиції. Відтак не випадково публіцистика, можливо, навіть більше, аніж «мистецтво слова» часто ставала своєрідною політичною трибуною, філософією людського буття, національно-духовним обличчям народу (згадаймо бодай публіцистичні виступи Івана Франка, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Миколи Хвильового, Бориса Антоненка-Давидовича, Василя Стуса, Дмитра Павличка, Івана Дзюби, Юрія Андруховича, Оксани Забужко, Тані Малярчук та ін.). При цьому звернення письменників до публіцистики пояснюється не лише їх творчим бажанням розширити межі свого художницького світу, а й відповідно «виявити свою громадянську позицію «з найвище розвиненою у більшості з них якістю совістливості, завдяки якій на біль суспільства вони вже традиційно відгукуються власним зболеним словом» [4, с. 62].

Знову ж таки варто згадати публіцистичні праці Івана Франка «Лист до української молоді», Панька Куліша «Зазивний лист до української інтелігенції», Івана Нечуя-Левицького «Українство на літературних позовах з Московщиною», Бориса Грінченка «Листи з України надніпрянської», Миколи Хвильового «Думки проти течії», Євгена Маланюка «Малоросійство», Олени Теліги «Партачі життя», Олега Ольжича «Дух руїни» чи ближче до нашого часу Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» і «Нагнітання мороку...», Ліни Костенко «Геній в умовах заблокованої культури», Дмитра Павличка «Українська національна ідея», Степана Пушика «Пам'ять совісті», Оксани Забужко «Хроніки від Фортінбраса», Тані Малярчук «Жертва хоче знати» та багатьох інших письменників.

Отож навіть такий перелік імен авторів та їх творів переконливо засвідчує участь художників слова у створенні різнопланової публіцистики з її жанровим розмежуванням: від соціальної, політико-ідеологічної, філософської до морально-емпіричної, релігійної та літературно-критичної різновидів. Відтак називати публіцистику письменників, як це робить певна кількість дослідників лише жанром, недостатньо. Очевидно, тут діє система формотворень, що залежить від змістового та ідейно-естетичного наповнення, зрештою, і пафосу таких виступів. І аж ніяк не можна публіцистиці (зважаючи на її природу та самовияви) відводити місце серед родів і видів літератури, адже в ній відсутні засади ідейно-образного мислення, що притаманні ліриці (вираження почуттів чи медитацій), епосу (художньо освоєна подія, що відбулася) і драмі (дія, яка відбувається). Суб'єктивність та об'єктивність, роль автора в художньому домислі, загальне та індивідуальне в публіцистиці й літературі присутньо різняться. Тому і не слід публіцистику зараховувати до системи родових та видових ознак творчості, передовсім письменниць-

кої, хоч ті і вдаються до публіцистики. І водночас адаптують у ній задля своїх потреб стилістичні оздоблення, риторичні фігури, образні тропи, а нерідко й науковий термінологічний вияв.

Відмінною від письменницької публіцистики є журналістська публіцистика зі своєю системою жанроутворень: стаття, фейлетон, нарис, огляд, рецензія, колонка, есе. Однак і вони, як стверджують дослідники Михайлина Коцюбинська, Анатолій Погрібний, Дмитро Прилюк – «з коріння художнього мислення». Іншими словами, такі жанрові форми невіддільні від художності, «що її не завжди можна й вирізнити в художній тканині тексту, дарма, що з'являється вона там, де є відчуття певної недостатності власне художнього мислення і, отже, воно потребує певного доповнення. Не перетворюючись, однак, в оголену тенденційність (...), вона, справжня публіцистичність, щоб не поглиблювалася одна зі спостережених критикою бід сучасної літератури – поглинання нею художності, повинна конче проявляти вже в особливостях форми твору. Тобто розуміння публіцистичності як свого роду посилювача «духа часу», що вторгається у твір, як відкритість автора до запитів дня не може зводитися лише до прямих висловлювань автора або його персонажів. Адже це пов'язано з тією небезпекою, що те, що в творі публіцистики є ілюстрацією, у художньому творі сприймається як ілюстративність, а розподіл ролей персонажів – як «закріплення» тих або інших ідей за «особами» [5, с. 66].

Сучасна дослідниця Марія Титаренко, синтезувавши безліч підходів до публіцистики, виводить три визначальні сфери функціонування цього явища: у літературі (як художня публіцистика), у філософії, релігії, науці (як світоглядна публіцистика) і в журналістиці (як газетно-журнальна чи теле- та радіопубліцистика). Якщо перші два підходи репрезентують ставлення до публіцистики у найбільш широкому розумінні цього явища, то останній – у «найвужчому (професійному) розумінні: це оперативна публіцистика газет, журналів, ТБ, яка межує з аналітикою (...)». [7, с. 47]. Однак науковець підкреслює, що цей феномен одночасно проявляє себе у декількох сферах, а «різномісність публіцистики свідчить передовсім про її багатогранність та невичерпність, універсальну часо-просторову мобільність» [7, с. 49]. Відтак, якщо поглянути на публіцистику як на соціокультурний феномен, то можемо з упевненістю стверджувати, що це – межове явище, яке вбирає в себе різні ознаки, в тому числі як з літератури, так і з журналістики.

Тож письменницька і журналістська публіцистика, перебуваючи у «близькосусідніх взаєминах», зв'язаних із творчим мисленням, кожна по-своєму витворює окремі жанрові форми, що є самодостатніми у художній літературі і засобах масової літератури. Власне, остання своєрідно вбирає у себе певні якості літератури. Хоча, повторюємо, у багатьох жанрах журналістської публіцистики першорядної ваги набувають такі поняття, як загальне, а не індивідуальне, характерною є редукція психо-

логізму і деталізації, відсутність художнього вимислу, що притаманне письменству. Врешті, ефективність впливу таких жанроутворень на свідомість реципієнтів (читача, глядача, слухача) здебільшого досягається в журналістській публіцистиці за допомогою традиційних риторичних прийомів, коли монолог оратора/наратора переходить у діалог з аудиторією читачською, глядацькою чи слухачською.

Відтак журналістська публіцистика зі своїми жанровими формами відмінна від суто інформаційних утворень, хоча застосовує спільні з ним елементи (факт, проблема, аргумент, концепція, висновок). З одного боку, журналістська публіцистика використовує широкий арсенал засобів та прийомів літературної публіцистики, зв'язаних в основному із особливостями художнього мислення, з іншого – зчаста вдається до психології пропаганди, прийомів полеміки, безпосереднього «живого спілкування» з аудиторією. Адже головна її мета – формування суспільної та громадської думки. При цьому дуже важливо не зловживати публіцистичністю у будь-яких жанрових формах, не маніпулювати свідомістю реципієнтів для досягнення корпоративних, партійних чи ідеологічних інтересів, що засвідчують сьогодні чимало українських засобів масової інформації. Бо в такому разі порушуються принципи еристики, використовуються прийоми інтриги, зумисного умовчування або перекручування фактів, подій, явищ, приховування тієї чи іншої інформації тощо. Тому дійсність, сьогоднішня в «аурі» такої публіцистики постають усіченими, поляризованими, зрештою, фальшивими, який жанр при цьому не використовувався б автором.

Таким чином, публіцистика належить і художній літературі, і журналістиці, що мають окремі форми творчого вираження. Та якщо письменницька публіцистика органічно вбирає у себе певні якості власне літератури, то журналістська публіцистика природно інтегрується до структурно-стильових модифікацій журналістики. Відтак не варто говорити, що публіцистика загалом – це рід літератури. Адже рід означає не що інше як спосіб відображення і відтворення за допомогою вимислу або домислу дійсності й людини. Навіть родове і видове осмислення реального світу в художній літературі передбачає узагальнення та оцінення через систему образів, характерів, сюжетів, композиції та інших поетикальних засобів. Тим часом як для письменника-публіциста, так і для журналіста-публіциста важать передовсім їх позиція, думка, громадянський темперамент в осмисленні злободенних питань сучасності. Власлива для публіцистики загалом логічно-понятійна наповненість поєднується в системі її жанроутворень із «невідривною од сфери чуттєвості суто художницькою образністю – тяжінням до асоціативності й метафоричності осягнень та узагальнень, часом – до філософської масштабності» [4, с. 6]. А щодо письменницької публіцистики, то сполучуваність у ній елементів аналітико-соціологічних з елементами художницької обра-

зності, авторське вміння естетично прочитувати й осмислювати враження і факти, процеси і явища дає підстави трактувати її як специфічно-жанровий та стильовий різновид публіцистики загалом. Подібне можемо стверджувати й про особливості журналістської публіцистики, щоправда, з тією різницею, що в ній майже нема вимислу, використовуються нарративні форми оповіді без системи характерів, сюжетів, композиційних компонентів тощо. Врешті, спосіб публіцистичного аналізу в журналістській публіцистиці далеко не тотожний аналізу в письменницькій публіцистиці.

Водночас хотілося б зосередити увагу на тому, що нині між цими двома видами публіцистики існує не лише різниця, а й тривають у них процеси, що незрідка призводять до розмивання самого поняття «публіцистичність». Справді, художня література «має на меті мистецькі завдання, публіцистика дбає про раціонально-практичні цілі, але вже й констатація цього веде до висновку: кожна з них має, сказати б, власну індивідуальність, як і міру власної гідності, поважати які й варто кожному, хто береться до аналізу їх співвідношень і стосунків» [2, с. 29]. Відтак під маркою жанрів письменства з'являються, наприклад, форма «публіцистичного роману», а під маркою жанрів журналістики – «художній репортаж». З такими ж означеннями появляються оповідання, новела, памфлет, фейлетон тощо. Але ж між публіцистичним й епічним мисленням, між публіцистичним і репортерським мисленням існує суттєва відмінність, що впливає насамперед із способів осмислення та вираження об'єкта і предмета свого зображення. Тож має рацію сучасний дослідник, який категорично не сприймає такого жанрового визначення: «Якщо про щось і промовляє подібне уточнення, то найперше про приховану автором, а все ж усвідомлювану ним художню (і журналістську. – С.Х) неповноцінність твору, супроти закидів у чому він, той або інший автор, забуваючи про наявність незмірно придатніших для подібних випадків жанрових модифікацій з арсеналу власне журналістики, і прагне застерегтися» [3, с. 4]. Як висновок, тут більш ніж очевидно є естетична природа між творами літератури і журналістики, в основі яких зберігається публіцистичність.

Підбиваючи підсумки висловлених думок, можемо зробити такі висновки щодо порушеної у статті проблеми:

1. Публіцистика як жанр однаковою мірою відноситься і до художньої літератури, і до журналістики, бо в її основі лежить категорія естетичного. З тією, щоправда, різницею, що перша не обмежує художньої обсервації лише актуальними часовими вимірами (здебільшого сучасними), а в другій відсутні чисто поетикальні засоби (сюжетно-композиційні, характеротворчі), а також наявні узагальнення, причинно-

наслідковий контекст, логіко-раціональні конструкції у викладі публіцистичного матеріалу.

2. Публіцистика аж ніяк не підпадає під родові ознаки, адже вона, зберігаючи специфічність авторського мислення, адаптує для своїх потреб художні стилі, поетикальні засоби, все ж не має того основного, що робить твір приналежністю того або того роду й виду літератури – ліричного, епічного чи драматичного способу зображення.

3. Виходячи з того, що сьогодні функціонують як рівноправні письменницька публіцистика та журналістська публіцистика, то в них відповідно з'являються жанроутворення, які мають певну системність. Публіцистика як складник художнього твору притаманна багатьом епічним та ліричним жанрам, тоді як у журналістиці виокремлюють такі форми, як аналітичні статті та огляди, інформаційні дописи тощо.

4. Піднесення розвитку публіцистики, а також її спад залежить від цілого ряду суспільно-історичних, національно-політичних, громадянських обставин. В аспекті творчості – пошуки нових жанрів, способів вираження громадсько-політичного змісту, що якнайбільше відповідав би сучасності: суспільній, національній, політичній, духовній, ідеологічній...

Втома від традиційних літературних і журналістських форм і постійне прагнення письменників та журналістів до їх оновлення – характерна риса сучасної публіцистики.

Література

1. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. /Автор-укладач Ковалів Ю.І. – Т.2. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. 624 с.
2. Коцюбинська М. Книга споминів. – К.: «Видавництво «Акта», 2006.
3. Погрібний А. Про наш час. Публіцистика на марші // Літературна Україна, 2006, 26 жовтня.
4. Погрібний А. Феномен письменницької публіцистики // Анатолій Погрібний. Літературознавчі явища і з'яви. – К.: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007.- С.61-73.
5. Там само.
6. Прилюк Д. Основа // Літ. Україна, 1985, 28 лютого.
7. Титаренко М. Феномен публіцистики: проблема дефініцій / Марія Титаренко // Вісник Львівського університету, Серія журналістики, 2007. – Вип.30. – С.41-50.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 03.10.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Аркушиним Г.Л.*

**OPINION JOURNALISM:
THE GENRE OF LITERATURE OR JOURNALISM?**

S. S. Khorob

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Chair of Journalism of the Faculty of Philology;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenko St., 57; tel. +380 (342) 50-60-74*

The article raises the problem of genre and type definition of opinion journalism, its belonging to fiction and journalism. It proves that this creation, coming out of laws of creative work, characterizes activities of both writers and journalists to an equal extent, being on the border in works of belles-lettres and mass media. In addition, the analysis of manifestations of opinion journalism gives grounds to affirm that opinion journalism is not a separate type of literature and not a separate genre of journalism. It is rather the system of genres among major forms that are inherent in literary-fictional and journalistic creative work.

Key words: *journalism, opinion journalism, writer, mass media, literature, creative work, genre, major form.*